

УДК 159.9:655.51

МОТИВАЦІЙНА ДЕТЕРМІНАЦІЯ СХИЛЬНОСТІ ДО РИЗИКУ У СПОРТСМЕНІВ-ПІДВОДНИКІВ

С.Предко*аспірант Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України*

У статті розглядається співвідношення показників схильності до ризику та смислоутворюючі мотиви спортсменів-підводників. Наведено інтерпретацію емпіричних показників.

Ключові слова: мотиваційна детермінація, схильність до ризику.

Для психологічного аналізу ризику стрижневе значення набувають внутрішні джерела невизначеності. Якщо структуру діяльності подати як чотирьох компоненту модель, то до внутрішніх джерел належать: когнітивний – зміст відображення в суб'єктивному образі окремих властивостей і характеристик реальності, властивості цілісних об'єктів або явищ, а також їх зв'язки та відношення; зміст суб'єктивного досвіду, наприклад відсутність необхідних для прогнозування ситуації знань, умінь і навичок; мотиваційний компонент – смислоутворюючі мотиви, мета окремих дій і операцій; операційний компонент – плани, стратегія і тактика.

Виявлення внутрішніх джерел невизначеності дозволяє зрозуміти, як у спортсменів-підводників формуються уявлення стосовно ситуації, стосовно майбутнього результату, що заважає їм діяти і отримувати найвищі показники, що утворює ситуацію ризику. Полімотивованість діяльності передбачає наявність як домінуючих, так і підпорядкованих мотивів. Ними, зокрема можуть бути мотиви особистісного самоствердження. Дійсно спортсмен стверджує себе, свою особистість в спортивній діяльності. Це самоствердження доволі часто здійснюється за участі соціальної оцінки результатів діяльності. Ця оцінка стає додатковим мотивом-стимулом діяльності. При низькому рівні розвитку ділової мотивації домінуюче положення може зайняти мотив особистісного самоствердження.

Мета дослідження полягала у виявленні співвідношення показників схильності до ризику з якісно своєрідними смислоутворюючими мотивами спортсменів-підводників.

Дослідження смислоутворюючих мотивів спортсменів-підводників відбувалося в природних умовах тренувань та змагань протягом двох років. Матеріали спостережень, бесід із спортсменами передбачали аналіз показників спортивної діяльності, що є

інформативними для характеристики змісту домінуючого мотиву, до них належать:

- загальна характеристика особливостей змагальної діяльності спортсменів, котрі проявляють спортивно-ділову спрямованість (наявність мобілізаційної готовності, прояв емоційної стійкості до успіху або неуспіху, рішучості, цілеспрямованості, ініціативності та інші емоційно-вольові якості в їх позитивному та негативному вираженні);

- ставлення до труднощів тренувальної роботи (обсяг виконаної тренувальної роботи, схильність до творчого планування тренувальних навантажень);

- ставлення до вимог тренера (дисциплінованість, ступінь погодження з його оцінками);

- ставлення до товаришів і характер позатренувального спілкування з членами команди (участь у сумісному проведенні відпочинку, широта контактів в позатренувальних ситуаціях, вміння допомогти товаришу, наявність конфліктних відносин);

- ставлення до власних можливостей та результатів власної діяльності (вміння аналізувати причини «успіхів» і «неуспіхів», ставлення до критичних зауважень товаришів, наявність або відсутність «психологічного захисту» у формі виправдання власних упущень зовнішніми обставинами, «виходу» із ситуації, що виявляють власну неспроможність, афективні реакції на критику і вимоги);

- ставлення до ситуації психологічного обстеження (наявність пізнавального інтересу до процедури обстежень, прагнення досягти в ході обстеження результатів, що є значно вищими від показників інших членів команди, ступінь напруги з приводу можливості виявлення в процесі обстеження слабких сторін власної підготовки, бажання брати участь у повторних обстеженнях, відмова від участі в обстеженні).

Інтерпретація вказаних вище емпіричних показників буде розкрита нижче при описанні результатів дослідження. Дослідженні обстежувалися також із застосуванням мотиваційно-результативної методики (О.В.Дашкевича). Враховувалися наступні показники даної методики: 1) цілепокладання (ступінь проблемності задачі першого вибору, ступінь труднощі задач відповідної перспективної цілі, робота або пропуск задачі №5, пов'язаної із соціальною нормою результативності, виразність наполегливості в ситуації «неуспіху»; 2) виразність переживання впевненості – процент шкалювання самооцінок «впевненості», вираховується окремо по ситуаціям «успіх-1», «неуспіх», «успіх-2»; 3) емоційна напруженість за частотою серцевих скорочень та її вимірюванні по ситуаціях результативності («успіх-1», «неуспіх», «успіх-2»). В роботі з метою оцінки якісних показників схильності до ризику використано тест-опитувальник О.Саннікової.

Відповідно до нашого гіпотетичного припущення, провідним об'єктивним показником діяльності, що відображає основний зміст домінуючого мотиву є результативність в умовах змагальної ситуації різного ступеня екстремальності. Показники ставлення спортсменів до справи, до людей, до самих себе повинні були уточнити уявлення стосовно змістових предметних характеристик мотивації досліджуваних кожної із груп, отриманих при аналізі

результативності. Вони, окрім того, виконували контролюючу функцію для перевірки вірності гіпотези стосовно зв'язків показників результативності із мотиваційною сферою особистості спортсменів.

Застосовуючи методику МР-1, моделюючи істотні особливості емоціогенних факторів спортивної діяльності, ми сподівалися отримати емпіричні кореляти особливостей спортивно-діяльничої та особисто-престижної мотивації, що поглиблюють розуміння зв'язків схильності до ризику із смислоутворюючим мотивом.

За параметром результативності спортсмени-підводники були поділені на три групи: 1) стабільно-ефективні; 2) нестабільно-ефективні; 3) стабільно-неефективні.

Емпірично виявлено, що у спортсменів першої групи зафіксовано низькі показники схильності до ризику та явну виразність спортивно-ділової мотивації (табл.1). Для спортсменів другої та третьої груп властиві високі показники схильності до ризику та домінування особисто-престижного мотиву в структурі мотиваційної сфери. Кожна із груп відрізнялась одна від одної своєрідністю емоційного досвіду та специфікою схильності до ризикованої поведінки.

Важливою об'єктивно-психологічною характеристикою спортсменів-підводників із спортивно-ділової спрямованістю була стабільно-ефективна результативність змагальної діяльності, в тому числі й в екстремальних умовах.

Таблиця 1

Результативність спортсменів-підводників із різною домінуючою мотивацією в змагальній діяльності із різною екстремальністю (%)

Групи випробуваних		Спортивно-ділова мотивація	Особисто-престижна мотивація		Достовірність розбіжності		
Показники		Стабільно-ефективна результативність	Стабільно-неефективна	Нестабільно-ефективна	1-2	1-3	2-3
Екстремальні ситуації	Швидкість	64	19	42	0,01	0,01	0,02
	Техніка	21	20	47	0,05	0,01	0,05
	Складність	15	61	11	0,01	0,01	0,05
Не екстремальні ситуації	Швидкість	75	42	47	0,05	0,01	0,01
	Техніка	14	20	36	0,02	0,05	0,05
	Складність	11	38	17	0,05	0,05	0,01

Виявлено, що результативність змагальної діяльності у спортсменів-підводників першої групи складається із швидкості подолання дистанції (64% в екстремальних та 75% в не екстремальних умовах), техніки виконання (21% та 14%) та складності (15% та 11%). Розбіжності із іншими групами за наведеними показниками

статистично достовірні (табл.1). Для стабільно-ефективних спортсменів-підводників характерним є невисокі показники схильності до ризику ЕКР (13,2±2,4), ККР (15,3±3,1), ДКР (12,3 ±1,2), КрКР (17,4±2,6) та КОР (14,8±1,7). Аналіз результативності дій стабільно-ефективних спортсменів-підводників свідчить, що вони проявляють низьку

схильність до ризику в екстремальних умовах. Досягнення високих та стійких результатів в змагальній діяльності свідчить про адекватність мотивів даних спортсменів об'єктивним вимогам підводного плавання.

Матеріали довготривалих спостережень за спортсменами цієї групи в умовах тренувальної діяльності та змагальних виступів показує, що предметний зміст домінуючих мотивів стабільно-ефективних спортсменів-підводників характеризується виразною спрямованістю на об'єктивно обумовлені цілі та завдання. Це має прояв у ставленні до тренувальної роботи, а також в сфері спілкування з тренером та товаришами по команді.

Спостереження за спортсменами групою експертів показало, що в процесі змагальної діяльності підводники цієї групи проявляють високу мобілізаційну готовність на тривалих відрізках часу. Вони максимально реалізують свої можливості як у випадку ситуації, що успішно складається, так і при поетапних невдачах власних дій. В тренувальній роботі ці спортсмени беруть участь із повною віддачею, настирливістю, ініціативою. Вони виконують великі обсяги тренувальних навантажень, проявляють активність в творчому плануванні спортивної майстерності, ґрунтуючись при цьому на адекватному уявленні про свої можливості, вміють проводити об'єктивний аналіз власних досягнень і недоліків, прислуховуватися до критичних зауважень, не мають схильності виправдовувати слабкі сторони своєї підготовки.

Виявленні особливості поведінки стабільно-ефективних спортсменів дозволяють розглядати їх діяльність як цілісне структурне утворення. Смыслоутворюючий мотив діяльності несе в собі діловий предметний зміст і адекватну інтенсивність.

Характеристика цілепокладання за результатами застосування методики МР-1 (О.В.Дашкевича) показала, що стабільно-ефективні спортсмени в якості перспективної мети діяльності обирають швидкісне завдання, складність якого помірно перевищує соціальну норму результативності. Перспективна мета спортсменів цієї групи розташувалася на відрізку $6,5 \pm 0,18$ десятибальної шкали складності. Переважна більшість стабільно-ефективних спортсменів здійснювала спробу вирішити завдання №5, що пов'язане із соціальною нормою як в ситуації «успіх-1», так і в ситуації «успіх-2». Стабільно-ефективні спортсмени виявили найменшу схильність до ризику в ситуації «неуспіх», здійснюючи в середньому 6 спроб. Представлені результати показують, що

соціальна норма відображається в свідомості стабільно-ефективних досліджуваних в ролі активного мотивуючого стимулу.

Отримані результати уможливають дійти наступного висновку: спортсмени в мотиваційній сфері котрих домінують ділові мотиви, оцінюють значущі параметри діяльності з найбільшим наближенням до об'єктивної реальності, а отже схильність до ризикованої поведінки у них є мінімальною.

Іншу групу спортсменів із домінуванням особисто-престижних мотивів утворили підводники із неадекватно завищеною самооцінкою. Їх провідною спонукою було прагнення до досягнення позитивних соціальних оцінок, до престижного самоствердження в групі. Слід відмітити, що спрямованість дій, що викликана цією спонукою, вибір засобів для досягнення успіху і критерій оцінки результатів, котрі мають місце у випадку такого змісту смыслоутворення опиняються істотно неузгодженими із намірами команди і завданнями. Прагнучи досягти за будь-яку ціну особистий успіх ці спортсмени з одного боку проявляють неадекватно обставинам схильність до ризику і допускають у зв'язку із цим чималу кількість помилок, а з іншої – відчують приховану тривожність з приводу неуспіху і гостро переживають невдачі.

Залежно від ступеня актуалізації мотиву особисто-престижного самоствердження в одних умовах спортсмени невинновато ризикують (що ідентично неадекватно завищеному рівню домагань), а в інших, більш відповідальних ситуаціях бувають надто обережними. Це, на перший погляд, діаметрально протилежні тенденції дійсно підпорядковані досягненню недостатньо усвідомлюваної ними установки – за будь-яку ціну досягнути особистого етапного успіху.

Ці ж особливості простежуються на фактах, отриманих при тривалому спостереженні за спортсменами. Так виявлено, що їм властиве зневажливе ставлення до рутинних тренувальних завдань, невиконання повного обсягу об'єму навантажень. Досить часто спостерігається різке зниження активності у випадку «неуспіху».

Процес цілепокладання у спортсменів цієї групи характеризувався неадекватно завищеною перспективною метою – її рівень в порівнянні із показниками інших груп, був найбільш високим. Суб'єктивна оцінка можливості досягнення успіху у спортсменів із особисто-престижною мотивацією була найбільш високою.

Отримані результати уможливають дійти наступного висновку: спортсмени в

мотиваційній сфері котрих домінують ділові мотиви, оцінюють значущі параметри діяльності з найбільшим наближенням до об'єктивної реальності, а отже схильність до ризикованої поведінки у них є мінімальною. Залежно від ступеня актуалізації мотиву особисто-престижного самоствердження в одних умовах спортсмени невинувато

ризикують (що ідентично неадекватно завищеному рівню домагань), а в інших, більш відповідальних ситуаціях бувають надто обережними. Це, на перший погляд, діаметрально протилежні тенденції дійсно підпорядковані досягненню недостатньо усвідомлюваної ними установки – за будь яку ціну досягнути особистого етапного успіху.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бодров В.А.* Психология профессиональной деятельности. – М.: Институт психологии РАН, 2006. – 617 с.
2. *Волков А.М.* Деятельность: структура и регуляция. – М.: МГУ, 1987. – 163 с.
3. *Зазыкин В.Г.* Основные направления исследований деятельности человека-оператора в особых и экстремальных условиях // Психологические проблемы деятельности в особых условиях. – М.: Наука, 1985. – С. 26-41.
4. *Иванова Е.М.* Основы психологического изучения профессиональной деятельности. – М.: МГУ, 1987. – 208 с.
5. *Корнилова Т.В.* Психология риска и принятие решений. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 286 с.
6. *Котик М.А.* Беседы психолога о безопасности дорожного движения. – М.: Транспорт, 1990. – 141 с.
7. *Кочетков В.В.* Индивидуально-психологические проблемы принятия решения. – М.: Наука, 1993. – 143 с.
8. *Ложкин Г.В.* Особые условия и деятельность: определение понятий /Г.В.Ложкин, С.В.Предко // Актуальні проблеми психології діяльності в особливих умовах. – Матер. III науково-практич. конф. – К.: НАУ, 2008. – С.63-64.
9. *Маничев С.А.* Риск в трудовой деятельности человека. – Л.: ЛГУ, 1988. – С.140-148.
10. *Петровский В.А.* Психология неадаптивной активности. – М.: ТОО «Горбунок», 1992. – 224 с.
11. *Рудашевский В.Д.* Риск, конфликт, неопределенность в процессе принятия решений и их моделирование // Вопросы психологии. – 1974. – № 2. – С.84-94.
12. *Санникова О.П., Кузнецов О.В.* Адаптивность личности. Монография. – Одесса: Издатель Н.П.Черкасов, 2009. – 258 с.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2009 р.

